

ІНДИВІДУАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОСОБИСТОСТІ РІЗНОГО РІВНЯ ОПТИМІСТИЧНОСТІ

INDIVIDUAL PSYCHOLOGICAL FEATURES OF PERSONALITIES WITH DIFFERENT LEVELS OF OPTIMISM

Оптимістичне світосприйняття як психологічна категорія – поняття досить багатозначне. Оптимізм і песимізм вважаються важливими психологічними конструктами особистості, що виражають оцінне ставлення до сприймання дійсності. У структурі індивідуальної свідомості вони посідають певне місце і є складовими компонентами особистісного сенсу, тому дослідження оптимізму є актуальними для сучасної психології.

З огляду на динамічну функціональну структуру особистості К. Платонова, оптимізм як стійка особистісна характеристика тісно пов'язаний із її спрямованістю й установками. З позиції гуманістичної психології оптимізм розглядається як віра в людську природу, у безумовно позитивну, добру й конструктивну сутність людини, закладену в вигляді потенціалу, який розкривається при відповідних умовах. Оптимізм також можна розглядати як систему поглядів і відносин особистості до свого життя, до наступного, до оточуючих людей і самого себе, це особистісні диспозиції, що відображають позитивні або негативні очікування майбутнього загалом. Мета дослідження – теоретичне обґрунтування й емпіричне дослідження індивідуально-психологічних особливостей особистості різного рівня оптимістичності. У дослідженні використано певні методи: теоретичні – аналіз емпіричних результатів, що містяться в науковій літературі; емпіричні – спостереження, тестування, статистичні методи; психодіагностичні – до психодіагностичного блоку ввійшли такі методики: «Шкала оптимізму й активності» (Н. Водоп'янова, М. Штейн); Опитувальник оптимістичності Гордєєвої, В. Шевяхової; Особистісний багатofакторний опитувальник (16-PF) Р. Кеттелла. Обробка отриманих даних здійснювалась за допомогою кількісного (кореляційного; SPSS v.21.0 для Windows) і якісного (методи «асів», «профілів») аналізу. Усього в дослідженні взяли участь 71 особа – студенти (у віці від 18 до 21 року).

Здійснено якісний аналіз зв'язків між показниками індивідуально-психологічних особливостей особистості й оптимістичністю. Виявлено, що оптимістичній особистості характерні такі властивості особистості, як прагматичність, орієнтованість на об'єктивну реальність, сильна воля, сміливість, відкритість, цілеспрямованість, рішучість, імпульсивність. Оптимісти добре підтримують соціальні контакти. Песимістам властиві м'якість, поступливість, тактовність, лагідність, люб'язність, залежність, покірність, послужливість, увічливість, сором'язливість, готовність брати провину

на себе, скромність, експресивність, схильність легко виходити з рівноваги.

Ключові слова: особистість, властивості особистості, різні рівні оптимістичності, оптимістичність, песимістичність.

Optimistic worldview as a psychological category is a very ambiguous concept. Optimism and pessimism are considered important psychological constructs of personality that express an evaluative attitude to the perception of reality. They occupy a certain place and are components of personal meaning in the structure of individual consciousness, so the study of optimism is relevant to modern psychology.

Based on the dynamic functional structure of the individual by K.K. Platonov, optimism as a stable personal characteristic is closely related to its focus and attitudes. From the standpoint of humanistic psychology, optimism is seen as a belief in human nature, in the unconditionally positive, good and constructive essence of man, laid down in the form of potential, which is revealed under appropriate conditions. Optimism can also be seen as a system of views and attitudes of the individual to his life, to the next, to others and to himself, these are personal dispositions that reflect the positive or negative expectations of the future as a whole.

The purpose of the study – is a theoretical substantiation and empirical study of individual psychological characteristics of persons with different levels of optimism. The study uses certain methods: theoretical – analysis of empirical results, contained in the scientific literature; empirical – observations, testing, statistical methods; psychodiagnostic – the psychodiagnostic block includes the following methods: "Scale of optimism and activity" (N.V. Vodopyanova, M. Stein); Optimism Questionnaire – Gordeeva, V. Yu. Shevyakhova; "Personal Multifactor Questionnaire (16-PF)" by R. Cattell. The obtained data were processed using quantitative (correlation; SPSS v.21.0) and qualitative (methods of "aces", "profiles"). A total of 71 students (aged 18 to 21) took part in the study.

A qualitative analysis of the relationships between indicators of individual psychological characteristics of the individual and optimism. It is revealed that an optimistic personality is characterized by such personality traits as pragmatism, focus on objective reality, strong will, courage, openness, purposefulness, determination, impulsiveness. Optimists maintain good social contacts. Pessimists are characterized by: softness, flexibility, tact, gentleness, kindness, dependence, obedience, helpfulness, politeness, shyness, willingness to take the blame, modesty, expressiveness, a tendency to easily get out of balance.

Key words: personality, personality traits, different levels of optimism, optimism, pessimism.

УДК 159.922

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2020.18.2.4>

Василенко І.А.

к.психол.н.,

доцент кафедри загальної

та диференціальної психології

Південноукраїнський національний

педагогічний університет

імені К.Д. Ушинського

Постановка проблеми. Оптимізм як властивість особистості відображає пропорційний розвиток усіх психічних процесів, забезпечує людині життєрадісне світогляд, віру в людей, їхні сили й можливості, впевненість у прогресі суспільства, віру в свої сили й можливості як суб'єкта діяльності. Песимізм – спомурніле світовідчуття, при якому людина не вірить у майбутнє, у всьому схильна бачити сумне, погане, неприємне (К. Муздибаєв, 2003). Оптимізм – це стійка особистісна позиція людини щодо труднощів, заснована на вірі в успіх і силу людської природи. Теоретико-методологічну основу дослідження становлять наукові погляди на оптимізм (К. Левін, Ю. Орлов, Дж. Селлі, А. Шопенгауер); теорія оптимізму К. Петерсона; теорія особистісних конструктів Дж. Келлі; принципи диспозиційного оптимізму Ч. Карвера, К. Муздибаєва, М. Шеєра; підхід до оптимізму як атрибутивного стилю К. Петерсона, М. Селігмана; соціологічні погляди на вивчення оптимізму та песимізму Ш. Баташева, Р. Шахназарова; погляди на дослідження оптимістичного мислення як частини особистісного потенціалу Т. Гордєєва, О. Леонтьєва, В. Мечникова.

Вагомий внесок у висвітлення проблеми оптимізму й песимізму зробили М.Е. Зелінгман, Л. Абрамсон, К. Петерсон, Ч. Карвер та М. Шейер, С. Мадді, К. Абульханова, Т. Березіна, О. Сичов, Л. Кесельман, К. Муздибаєв, П. Юсупов, Н. Капустіна й ін. На думку Л. Тайгера, оптимізм – це придбана в ході еволюції та необхідна для успішної адаптації людська характеристика.

Аналіз досліджень різних авторів дав змогу розглядати підходи до дослідження оптимізму: структурний – вивчається специфічність оптимізму, його компоненти і структурна організація, місце й роль у структурі особистості та взаємозв'язку з іншими екзистенційними феноменами; функціональний – вивчаються фізіологічні, психологічні, соціальні функції оптимізму; мотиваційно-смісловий – вивчаються смислові аспекти оптимізму, його мотиваційний потенціал. З іншого – психологічний зміст низки компонентів має ділянки перетину, наприклад, активність, впевненість у собі, психологічне здоров'я, в обох випадках виникають труднощі диференціації оптимізму, визначення його специфіки та місця в цілісній структурі особистості. Оптимізм – віра в позитивну й конструктивну сутність явищ, яка розкривається при відповідних умовах (О. Жильцова).

На основі аналізу літературних джерел підкреслено, що існує два основні підходи до розуміння оптимізму: диспозиційний та оптимізм як атрибутивний стиль. Ці підходи є взаємодоповнюючими. Основна ідея диспозиційного підходу полягає в тому, що поведінка людини будується навколо певної мети й спрямована на її досягнення. Водночас є деякі очі-

кування щодо мети, що мають позитивний або негативний характер. Якщо очікування, що стосуються досягнення мети, мають негативну спрямованість, то особистість, швидше за все, не буде докладати зусиль для реалізації поставлених завдань. Коли ж люди впевнені в успіху, вони продовжують діяти, незважаючи на те що з'являються труднощі.

В основі другого підходу лежить постулат, що люди, інтерпретуючи події, що відбуваються, і поведінку, прагнуть до з'ясування причин тих чи інших дій. Стиль атрибуції, утворений певним поєднанням факторів, лежить в основі схильності людини до позитивних або негативних очікувань. Крім того, оптимізм є основним показником позитивного мислення, а песимізм – негативного. Факторами або параметрами стилю атрибуції, виділеними ними, є сталість або стабільність, широта або глобальність і персоналізація. (М. Селігман (2006)).

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

На основі теоретичного аналізу літератури, зазначено, що як базисна категорія дефініція оптимізму в психології визначалася за допомогою таких психологічних понять: диспозиції (Д. Гоулман, К. Муздибаєв, В. Ядов), диспозиційної атрибуції (Д. Майерс, Ф. Хайдер), атрибутивного стилю пояснення поведінки (Д. Вейлант, Т. Гордєєва, Л. Рудіна, М. Селігман); як компонент саморозвитку особистості (І. Бех); особлива соціальна установка (О. Хурчак, М. Чижиченко); ознака психічного здоров'я особистості (І. Коцан, Г. Ложкін, Т. Хомуленко); атрибутивний стиль (С. Петерсон, М. Селігман); диспозиція особистості (К. Муздибаєв, Є. Ільїн); позитивне ставлення до світу (Е. Еріксон); конструктивна характеристика мислення суб'єкта (А. Еліс); позитивна самоустановка (А. Аргайл, М. Джеймс, С. Любомирські); компонент позитивного мислення (В. Калошин), елемент психологічного благополуччя (Н. Коврига); як властивість особистості забезпечує людині життєрадісний світогляд, віру в людей, їхні сили й можливості (С. Головін (2003)).

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз індивідуально-психологічних особливостей особистості різного рівня оптимістичності. Об'єктом дослідження став феномен оптимістичності як психологічного явища. Вибірка дослідження. Усього в дослідженні взяли участь 71 особа – студенти (у віці від 18 до 21 року). У дослідженні використовувалися такі методики: «Шкала оптимізму й активності» (Н. Водоп'янова, М. Штейн); Опитувальник оптимістичності Гордєєвої, В. Шевяхової; Особистісний багатофакторний опитувальник (16-PF) Р. Кеттелла. Обробка отриманих даних здійснювалася за допомогою кількісного (кореляційного; SPSS v.21.0 для Windows) та якісного (методи «асів», «профілів») аналізу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Емпіричне дослідження індивідуально-психологічних особливостей оптимістичності особистості включало три етапи: підготовчий, діагностичний, аналітичний, послідовна реалізація яких дала змогу вирішити поставлені завдання. Згідно з метою та завданнями дослідження, відібрані методики. У дослідженні проведено як кількісний (кореляційний), так і якісний (метод «профілів») аналіз.

Розглянемо результати кореляційного аналізу між показниками оптимістичності й факторами рис особистості за Р. Кеттеллом. Результати значущих коефіцієнтів кореляції між досліджуваними показниками представлені в таблиці 1.

Таблиця 1
Значущі коефіцієнти кореляції між показниками оптимістичності та факторами рис особистості за Р. Кеттеллом

Показники	Показники оптимістичності				
	Оп	Опп	Пп	П	
Фактори особистості (за Р. Кеттеллом)	A	210*			
	C	398**	166*		
	E	418**		-195*	224*
	F	423**	230*		
	G	501**			
	H	493**		-264**	
	I				445**
	L	159*		217*	315**
	M				
	N	207*	178*		
	O		165*	-303**	
	Q1				
	Q2	415**			
	Q3	310**			-175*
	Q4				
	QI	241*			
QII	322*	180*	-186*	-256**	
Q III					
Q IV	-202**			-318**	

Примітка: 1) позначення ** – значущість зв'язку на рівні $p \leq 0,01$; * – $p \leq 0,05$.

У результаті аналізу даних виявлено значущі зв'язки між показниками оптимістичності, песимістичності й факторами особистості (за Р. Кеттеллом). Так, на 1% рівні оптимістичність додатно пов'язана з афектотимією (A+), сила «Я» (C+), домінантність (E+), безпечність, активність, (F+), сила «Над-Я» (G+), соціальна сміливість (H+), на 5% рівні – з показниками довірливість, терпимість (L-), мрійливість, невірноваженість (M+), наївність (N-), самовпевненість, сміливість, енергійність (O-), радикалізм, відчуття захищеності (Q1+), само-

достатність (Q2+), високий самоконтроль поведінки (Q3+), виявлено додатні зв'язки з емоційною стабільністю (QI-), екстраверсією (QII+) і незалежністю (QIV +). Так, показник песимістичності виявляє додатні зв'язки на 5% рівні з покірністю (E-), довірливістю, терпимістю (L-), чутливістю (I+), на 1% рівні – зі слабкістю «Я» (G-), залежністю від групи (Q2-), від'ємні зв'язки на 5% рівні – з високим самоконтролем поведінки (Q3+), екстраверсією (Q II+), незалежністю (QIV +).

У теоретичній літературі з'ясовано, що оптимістичність пов'язана з певними властивостями особистості, а саме із соціальною сміливістю, самодостатністю, самостійністю, самовпевненістю, довірливістю тощо. Означені риси особистості представлені у факторній моделі особистості Р. Кеттелла, саме тому для їх дослідження ми відібрали 16-факторний опитувальник. Дослідження оптимістичності в контексті широкого спектру рис особистості, які надані у факторній моделі особистості Р. Кеттелла, дасть змогу виявити закономірні зв'язки між означеними факторами й показниками оптимістичності, описати психологічні характеристики оптимістичних і песимістичних осіб.

Із цією метою ми скористалися методом якісного аналізу отриманих емпіричних даних, який надано на рис. 1, де зображені профілі факторів особистості в оптимістичних і песимістичних осіб. На осі абсцис розташовані фактори, на осі ординат – ступінь їх вираженості в процентіях. Середня лінія ряду проходить через 50-й процентіль. Значення, що лежать у площині вище середньої лінії ряду, характеризують високі показники досліджуваних якостей. Про яскраву виразність відповідного показника свідчать значення вище 75 процентілів. Значення показників нижче середньої лінії ряду свідчать про слабку вираженість або про невираженість (нижче 25 процентілів) відповідних показників. Значення кожної крапки на графіку являє собою середню арифметичну відповідних показників.

Установлено, що особам із високим рівнем оптимістичності властиві: життєрадісність, відкритість, захопленість, урівноваженість, безпечність, розсудливість, імпульсивність, експресивність, схильність до завзятості, товариськість, динамічність спілкування.

Вони відносно незалежні у вчинках, демонструють прагнення керуватися в житті власними цілями, переконаннями. Здатні цінувати свої позитивні властивості характеру, поважати себе за них, сприймають себе таким, як є, незалежно від оцінки своїх недоліків, адекватно оцінюють власні потреби й почуття. Оптимістичні особи демонструють здатність установлювати міжособистісні контакти та емоційну яскравість у відносинах, активність, схильні до екстраверсії, уміння витри-

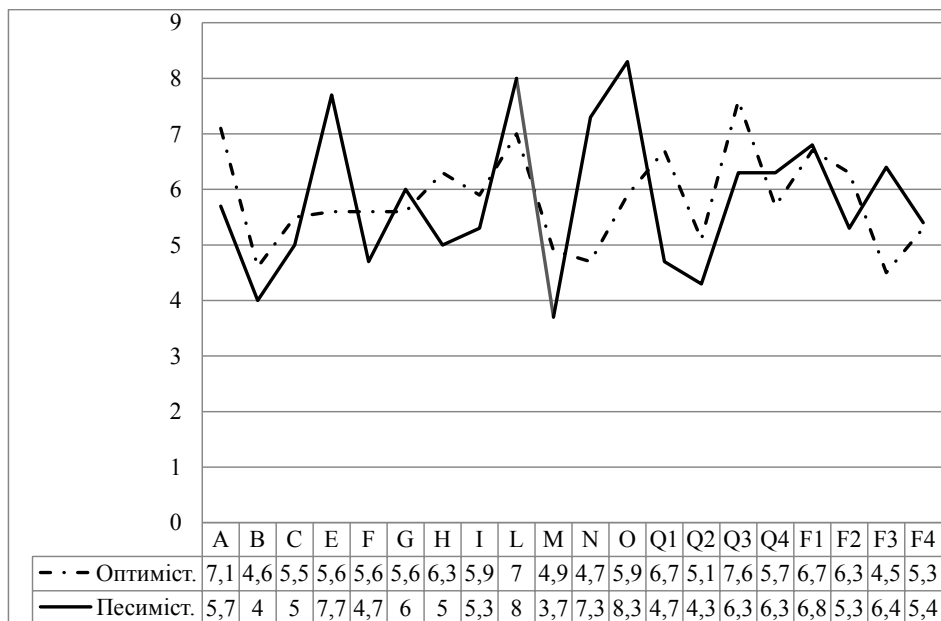

Рис. 1. Профілі показників особистісних факторів (за методикою Р. Кеттелла) оптимістичних і песимістичних осіб

мувати емоційні навантаження, здатність приймати самостійні, неординарні рішення, що часто робить їх лідерами.

Для осіб із високим рівнем песимістичності характерні відчуженість, недовірливість, замкнутість, критичність, покірність, поступливість, люб'язність, готовність брати провину на себе, тактовність, залежність, делікатність, сором'язливість, скромність, емоційна стриманість, боязкість, соціальна пасивність, обережність, вишуканість, проникливість, емоційна витриманість, хитрість, естетична витонченість.

У них розвинене почуття відповідальності, дотримання моральних правил і норм, консервативність, демонструють труднощі в установленні міжособистісних, безпосередніх контактів. Для песимістичних осіб важливо схвалення суспільства, тому що вони залежні від вимог і думки групи, вони легко втрачають упевненість у собі, прагнуть приймати рішення разом з іншими людьми, мають низьку самостійність, орієнтацію на соціальне схвалення.

Висновки з проведеного дослідження.

Визнано зв'язок оптимістичності й песимістичності з факторами особистості (за Р. Кеттеллом), встановлено значущі додатні зв'язки на 1% рівні між показником оптимістичності й факторами особистості: афектотимія, домінантність, безпечність, активність, соціальна сміливість, на 5% рівні з показниками: довірливість, терпимість, мрійливість, наївність, невірноваженість, сміливість, самовпевненість, енергійність, радикалізм, самодостатність, високий самоконтроль поведінки, виявлено додатні зв'язки з екстраверсією, емоційною стабільністю, незалежністю.

Показник песимістичності розкриває додатні зв'язки на 5% рівні з покірністю, чутливістю, терпимістю, на 1% рівні – зі слабкістю, залежністю від групи, від'ємні зв'язки – на 5% рівні з екстраверсією, високим самоконтролем поведінки, незалежністю. У результаті аналізу встановлено відмінності між оптимістичними та песимістичними особистостями за певними властивостями особистості. Отже, результати проведеного кореляційного аналізу засвідчують наявність статистично значимих додатних і від'ємних взаємозв'язків між досліджуваними показниками оптимістичності й факторами Р. Кеттелла.

На основі якісного аналізу емпіричних даних виявлено, що оптимістичній особистості характерні такі властивості особистості, як прагматичність, орієнтованість на об'єктивну реальність, сильна воля, сміливість, відкритість, цілеспрямованість, рішучість, імпульсивність. Оптимісти добре підтримують соціальні контакти. В оптимістів більш розвинена самостійність, незалежність, наполегливість, упертість, іноді конфліктність, агресивність, схильність до авторитарної поведінки, спрага до захоплення.

Установлено, що оптимісти самовпевнені, раціональні, артистичні, схильні до співчуття, співпереживання та розуміння інших людей. Песимістам властиві: м'якість, поступливість, тактовність, лагідність, люб'язність, залежність, покірність, послужливість, увічливість, сором'язливість, готовність брати провину на себе, скромність, експресивність, схильність легко виходити з рівноваги. Отримані факти демонструють, що всі фактори характерних рис особистості пов'язані з різним рівнем опти-

містичності та пояснюють статистичні закономірності й психологічну сутність прояву оптимістичності особистості, що її зумовлюють.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бондаренко А.Ф. Психологическая помощь: теория и практика. Киев, 1997. 216 с.
2. Вітебська П. Педагогічний оптимізм вихователя як гуманістична цінність у світлі сучасного навчально-виховного процесу. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2009. С. 27–33.
3. Виндекер О.С. Взаимосвязь мотивации достижения с показателями оптимизма – пессимизма. *Проблеми сучасної психології*. 2009. С. 119–125.
4. Колісник О. Саморозвиток особистості як ієрархія смислів у духовному потоці психіки. *Психологічні перспективи*. 2003. С. 40–51
5. Муздыбаев К. Оптимизм и пессимизм личности. *Социологические исследования*. 2003. С. 87–96.
6. Савчин М.В. Духовний потенціал людини. Івано-Франківськ, 2001. 203 с.
7. Селигман М. Новая позитивная психология. Научный взгляд на счастье и смысл жизни. Софія, 2006. 368 с.
8. Титаренко Т.М. Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності. Київ : Либідь, 2003. 376 с.